

ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА КОНСУЛСКАТА ИНСТИТУЦИЯ В СРЕДНОВЕКОВНИТЕ БАЛКАНИ

Симеон Хинковски

ABOUT THE SPREAD OF THE CONSULAR INSTITUTION IN THE MEDIEVAL BALKANS

Simeon Hinkovski

Abstract: *The following article discusses the topics of the origin, spread and regulation of the Consular Institution in Medieval Balkans during the period of XIth – XVth century, based on known historical sources and the historiographic researches. The focus of this research are Venetian and Genoese colonies in the Black sea region and landing route colonies of the Republic of Dubrovnik. Attention was paid to the relationship with the larger Balkan countries as well as with Dobrotica's despot country.*

Keywords: *Black Sea region, Consul, Consular institution, Genova, Venice, Dubrovnik, Ragusa, Mediterranean, political relations, economic relation, Medieval Ballans, Bulgarian Tsardom.*

Настъпването на католическия Запад и по-специално на засиленото присъствие и усядане на италианските морски републики в земите на някогашната Византийска империя, Българското царство и останалите държави на Балканите, Черноморския басейн и прилежащите към континента острови не е нова тема за историографията. Установени са голяма част от процесите, съпътстващи тази експанзионистична политика, както и основните реакции от страна на засегнатите държави, които имат пряк достъп с представителите на тези републики. Голяма част от тези действия обаче все още са изследвани съвсем частично, имайки предвид факта, че в голямата си част документацията е запазена фрагментарно, а в последните години изследването и публикуването на изворите е доста намаляло. Спънка в това отношение разбира се е и липсата на запазени оригинални свидетелства в сегашните държави на Балканския полуостров, което от своя страна прави далеч по-трудно изследването на процесите и явленията съпътстващи този процес. Със сигурност може да се твърди, че досега в голямата си част са установени основните политически и стопанските връзки на средновековните

балкански държави със западния свят, бележещи най-вече действията на двамата основни играчи на политическата сцена от средата на XII до края на XV в. – Венеция и Генуа (Вж. например **Сакъзов 1934–1935**, 4–100; **Гюзелев 2013**; **Гюзелев 2009**; **Lopez-Raymond 1955**; **Melis 1972**; **Гюзелев 2001**; **Genova 1984**; **Николов, Иванов, Дюлгеров, Хинковски 2019** и др., както и посочената в тях литература). Все още остават доста неизяснени обаче отношенията с останалите италиански републики, Барселона, както и далматинските градове, които по своята същност по-скоро могат да бъдат съотнесени като част от Апенинския полуостров в чисто културно и административно отношение, най-вече заради огромното и продължително влияние на Венеция върху тях.

Настоящият текст е концентриран върху една административна институция, която се появява в хода на западната експанзия на Балканите и като че ли до този момент не е ставала отделен обект на изследване от страна на специалистите, особено в България. Става въпрос за появата и създаването на консулската институция като феномен на експанзионистичната политика на италианските държави в земите на Византийската империя, Българското царство, средновековна Сърбия и др.¹. Като цяло консулската институция не е „продукт“ на Средновековният свят. Макар безспорно тя да има своите корени в античността, все пак, особено след средата на XII век придобива съвсем нови измерения и правомощия, както в самите метрополи на градовете-държави, така и към създадените от тях колонии и фактории при завземането на нови територии, било то чисто политически или само стопански. Ако в Античността това е най-висшата административна титла, имаща неограничена власт в граждански и военен план, то в Средновековието, длъжността на консулите преминава през различни трансформации и придобива нова роля в зависимост от времевия отрязък, за който се отнася (**Puente 1930**, 321–323). Така например до Кръстоносните походи, в част от градовете в Северна и Средна Италия, консулите изпълняват функцията на висша административна колегиална служба, избирана пряко от благородническите фамилии, или от цялото население на града-държава. Те имат точно определен мандат – най-често за период между 2 и 5 години и са с ограничени правомощия, в зависимост от делегираните задачи и ресори на всеки един от представителите на институцията. По традиция от античността, консулатът остава колегиална структура в състав между 2 и 7 души. След средата на XI век и особено след засилването на експанзията на италианските държави към територии, отдалечени от метрополията, консулската институция започва да придобива нови измерения и значение. Тя

¹ Един от първите изследователи, опитали се да изяснят статута на консулската институция и наблегнал на проблема за нейната поява като фактор в развитието на експанзионистичната политика на Балканите е **Irecek 1923**, 212. Вж. също така **Гюзелев 1975**, 142–192; **Гюзелев 1995**, 36, 46–47; **Čremošnik 1929**, 7–94; **Mitić 1973**; **Хинковски 2017**, 328–335.

вече няма нужда да бъде изпълнявана от колегия, а се пренася в ръцете на специално избран представител на някоя от знатните фамилии, живеещ на новата територия или изпратен специално там с правомощия, като от една страна изпълняват специални определени предварително функции в самия град-държава, какъвто е случая с Венеция и Дубровник, или е пратеник на същите тези фамилии, който имал разписани правомощия в създадените от търговци или от политически договорености колонии и фактории каквито започнали да се появяват в новоприсъединените територии в Леванта, Романия, Африка или близките до метрополията селища, какъвто е случаят с Генуа още от началото на XII в. Консулската институция започнала постепенно да придобива все повече правомощия. Този, който я заемал вече отговарял пряко не само за спазване на поставените от града-метрополия правила и постановления, но отговарял напълно за запазването на мира между държавата, в чиито рамки се намирал новосформирания консулат, за това да накара търговците и гражданите на колонията да спазват порядките и правилата, регламентирани от законите на метрополията, както и да отстоява техните интереси при възникването на проблеми със съседните територии или държави, като дори придобива правата на съдия при полеките нарушения и следи за спазването на търговско право (Venier 2015, 275 – 276). Тъй като било необходимо консулите да познават добре както обкръжаващата колонията държава, така и интересите на отделните съсловия, най-вече търговци, метрополиите допускат изключения и поставят на тези постове не само представители на нобилитетни фамилии, а и обикновени търговци, които дълго време са били в дадената територия и имат своите позиции по места, като всеки един избор на консул е предшестван от избор от страна на жителите на колонията, както и клетва за върност пред управата на метрополията от страна на избрания кандидат преди да му бъде връчен консулския печат (Venier 2015, 323). Така постепенно консулите станали изключително важни не само за управата на градовете, но и за държавите, където били поставяни самите консулати, тъй като те изпълнявали ролята на посланици, съдии и умиротворители. Така за един кратък период от около 70 години – от средата на XII до първата половина на XIII в., консулската институция трансформира своите функции и започва да изпълнява същите задачи, които са ѝ вменени и днес. С течение на времето, става традиция фактът да не се допуска преизбирането му в длъжност в продължение на няколко години. Такива установена консулска институция започва да се появява в целия Средиземноморски свят – главно в градове като Пастория (1107 г.), Монпелие (1141 г.), Равена (1115 г.), Милано (1159 г.), Ферара (1181 г.), Модена (1182 г.), Болоня (1200 г.), Генуа (1206 г.), Флоренция (1421 г.), Бургос (1494 г.), Пиза (1087 г.), Бергамо (1117 г.), Валенсия (1283 г.), Лука (1107 г.), Торино (1156 г.) и Рагуза (1443 г.). С разразстване на морското право и търговия, градове като Венеция (1255 г.) и Барселона (1258 г.) постановя-

ват т. нар. *consul sur mer*, който имал за задача да пътува с натоварените със стоки кораби, за да омиротворява напрежението между търговци и моряци, да следи за количеството качвани на кораба стоки и да следи спазването на морското право по време на придвижването на корабите (**Venier 2015**, 323).

Що се отнася до териториите на Балканските средновековни държави, за съжаление наличната и вкарана в научно обращение документацията не може да ни предостави пълна картина на възникналите колонии и фактории, както и типа на тяхното устройство. Макар да са ни известни не малко на брой подобни колониални структури създавани най-вече в Черноморския басейн от страна на Венеция и Генуа трудно биха се намерили неоспорими доказателства за това къде са били поставяни консули и какви са били критериите за поставяне на консул в определено селище. От наличните ни изворови данни като цяло може да бъде заключено, че такъв е бил назначаван едва след подписването на специална привилегия от страна на държавата, която притежава даденото селище. Често пъти, дори ако въпросното поселение преминава от ръцете на една държава в друга консулатът продължава да действа след постигане на същите договорености с новите владетели. Понякога обаче търговците и администрацията на колонията получавали сериозен отпор от страна на местното население въпреки договореностите с официалната власт, като дори имаме случаи на разпадане на консулат поради недоволството и вражески действия от страна на други морски републики към тяхна съперница. Пример за това е разпадането и прогонването на квартала на Амалфи – първата италианска република достигнала до Константинопол, установила се в неговите тържища и постигнала споразумение с византийците, които само за период от близо 100 г. от развитието си като самостоятелна република търгували с византийците в своя собствена територия в Константинопол, но били изгонени от последните под натиска на венецианци и генуезци (**von Falkenhäusen 1998**, 19 – 39). Подобен е и случаят с първият лигурийски консулат в Цариград, създаден след постигнатите привилегии от страна на византийския император Мануил I Комнин (1143 – 1180) през 1155 г. и препотвърдени, през 1169 г. (**Bertolotto 1898**, 371; **Balard 1978**, 22 – 23), но изгонен от там поради враждебното отношение и натиска на венецианци и пизанци през 1185 г.

Началото на XIII в. като че дава значителна сила на италианските републики и най-вече на Венеция, Пиза и Генуа, които трайно настъпват в района на Черно море и Балканите. Още в 1198 г. Венеция успява да си издейства специален привилегиум от император Алексий I Комнин даващ им право на свободна търговия в района на Черно море (**Jacoby 1994**, 349 – 357), с което те затвърдили напълно позициите си, макар и за трите държави все още да важала забраната за свободно плаване и търговия в региона на Черно море. IV Кръстоносен поход и събитията свързани с основаването на Латинска-

та империя до възобновяването на Византия в 1261 г. с Нимфейския съюз обаче напълно променил съотношението на силите и дало възможност на генуезците да направят от доскорошното византийско море Генуезко езеро, в което спирали достъпа на останалите държави до териториите на Черно море, с изключение на Венеция, с която продължават да бъдат в непрекъснат конфликт.

Връщайки се на въпроса за разпространението и възникването на консулската институция на Балканите, то с изключение на трите най-ранни квартала в Константинопол – тези на венецианци, пизанци и генуезци, в които били поставени консули и изградени лоджа със складове и църква, след Нимфейския съюз започнала същинската експанзия и надпревара на Балканите. До средата на XV в., когато османците вече окончателно спрели настъплението на републиките и ги прогонили се забелязват два основни типа колониална експанзия. Едната неминуемо е диктувана от Венеция и Генуа и за целта те ползват основно морски пътища и лесно достъпната за кораби Дунавска делта, поради което техните колонии са разположени по брега на морето и делтата на реката. Вторият тип са колониите, основани от Дубровник, след следата на XIII в., когато Републиката на свети Власий, не използва постоянно защитата на Венецианските консули и прилигите на La Serenissima и поставят свои колонии по сухоземните пътища, основно в големите градове на Българското царство, веднага след 1230 г., когато получили от страна на българският цар Иван Асен II първата си привилегия за свободно търгуване и пребиваване в земите на царството му и средновековното Сръбско кралство. В следващите редове ще се опитаме да очертаем само колониите в резултат на тези два типа експанзия, за които досегашната изворова база ни дава основание да твърдим, че са били поставяни консули. Макар в последно време в науката да се отрича досега застъпеното правило, че след загубата от Генуа при Мелория през 1268 г. Пиза окончателно се изтеглила от района на Черно море и подстъпите към Светите земи, все още липсват изследвания в пизанския архив, които да потвърдят или отхвърлят категорично подобно твърдение (**Balard-Otten Froux-Laiou 1987, 7**).

Генуезки и венециански консулати в района на Черно море и Дунавската делта

Безспорно обособяването на собствен квартал в Босфора от страна на генуезците, както и ролята на пропускателен пункт, който Пера започнала да играе за района на Черно море я превръщат в най-могъщата генуезка колония в района на Евксинския понт до 1453 г. Обигравайки доста добре цялата територия на вътрешното море, лигурийците използват различни тактики в четирите края на бреговете в зависимост от политическите системи на тамошните народи. Само няколко години след построяването на Пера,

генуезците взимат в свое владение и превръщат във втори опорен пункт на тяхната политическа хегемония – кримската Кафа², която от 1270 или 1275 до 1475 г. ще се превърне в един от най-важните, макар и в началото второстепенен пункт на политическата и социална експанзия на лигурийците. Това бързо завладяване на Черно море се дължи най-вече на генуезкият модел на експанзия. При него основната движеща сила на завоеванията се дължи основно на частната инициатива от страна на търговците на Републиката, които благодарение на отстъпки и договорености предоставяли на управата различните търговски фактории и колонии-консулати, в които са се настанили и в които има значителни възможности за търговия (Относно генуезкият модел вж. **Pistarino 1934–1935**, 29; **Musso 1975**, 19; **Astuti 1952**, 101).

Един от първите документи, в който се споменава за *consul Ianuensium in Vicina* е нотариален акт от страна на генуезеца Монтано Ембриако, представител на видната фамилия Ембриако и консул във Вичина (За историята на колонията вж. **Тодорова 1982**, 218–228), комуто е възложено да се погрижи за парите на Театинус де Клаваро, който починал в дунавския град без да остави завещание. Актът, издаден на 28 януари 1298 г. е дело на нотариусът Томазо де Сигулфо, който преди да се намира във Вичина е съставял редица нотариални актове в Кафа. В същата година и при същият нотариус е съставен и друг акт, този път в изпълнение на завещанието на починалия търговец Андреа Барлария (**Balard 1978**, 144). Ако приемем, че към 1298 г. консулатът вече е бил създаден, то не е напълно ясно до кога точно той продължава да функционира, тъй като в началото на XIV в. сведения за него липсват, както липсват за известно време данни изобщо за български селища, имайки предвид трите забрани от 1316 г., които Съветът за Хазария отправя към търговците на Републиката с цел „да не се отива в Загора“ (**Liber Gazariae**, 7v, 53r, 53v; **Пюзелев 1995**, 103–108). Все пак тази консулска институция в Дунавския град давала съществено предимство на генуезците до началото на Войната за проливите в 1347 г. и дори след това, тъй като в документите на генуезките нотариуси към 1361 г. отново е споменат консула във Вичина, което ясно показва, че и през 60те години отново продължава да функционира тамошната консулска служба (**Pistarino 1971**, 40).

От страна на венецианците, като че на този етап от развитието на отношенията на Балканите те нямат чак такъв интерес към земите на Балканския полуостров, осланяйки се най-вероятно на факта, че могат и използват най-рационално връзките и взаимоотношенията с тогавашните държави, които Дубровнишката република установила. Не трябва да се забравя, че от 1204

² Не са особено ясни събитията за това как генуезците се установяват в Кафа. Според сведенията на очевидеца Agostino Giustiniani не е особено ясно дали генуезците получили Кафа като отстъпка от страна на Тимур след споразумение с група търговци, без каквото и да е намесване от страна на Републиката или я завзели. Вж. **Giustiniani 1854**, 136.

до 1358 г. Рагуза е васална на Венеция и съгласува всяко едно от решенията на Малкия и Големия съвет с дожа на Ла Серенисима. Що се отнася до Черно море, наред с консулата си в Солдая, венецианците имат особен интерес към утвърдени пристанища – най-вече Варна, сочена в изворите като „пристанището на Загора“, Несебър и Созопол. Именно в разгара на Войната за проливите (1348 – 1355) венецианците получават от българския цар Иван Александър договор, благодарение на който те могат свободно да търгуват и да се установяват в земите на царството му (**Codice Trevisano**, 497 (446); **Гюзелев 2001**, 78 – 79). Събитията разиграли се между търновският владетел и двете италиански морски републики (Подробен преглед на действията и ловката дипломатична игра на цар Иван Александър вж у **Хинковски 2017**, 328 – 335; **Гюзелев 2009**, 57 – 59) дават основание на генуезците да основат свой консулат в Несебър, известен от едно разпореждане на адмирала на лигурийския флот Паганино Дория към патрона на кораб Пиетро Лонго от 24 януари 1352 г., който в срок от 10 дни трябва със собствения си памфил да натовари от **консула в Несебър** и Анхиало и донесе необходимите провизии за изхранването на флотата, а ако товарът не достигал 80 модия трябва да се отправи към Созопол, където да набави недостига (**Notai Ignoti**, busta XV, 64r – 65v.; **Гюзелев 1995**, 46). Това сведение е напълно достатъчно, за да се установи, че към началото на 1352 г., само месец след като флотата на Републиката на Св. Георги завзема и предава на българския цар всички селища, в които живеели генуезци по брега на Черно море, в Несебър е установен консулат. Не е случаен и изборът на Несебър, тъй като според средновековните портулани той е най-бързият сухоземен подстъп към столицата на Българското царство – Търново. До кога консулатът продължава да съществува не може да се докаже с точност, поради факта, че най-вероятно това решение и съдружието сключено между Иван Александър и Паганино Дория, респективно генуезката метрополия води до писмото и посещението на бъдещият дож на Венеция Марино Фалиери на 4 октомври 1352 г. в Никопол, където българският владетел издава нова грамота-потвърждение на обещанието си от 1347 г., изпратена до дожа Андреа Дандоло (**Codice Trevisano**, 498 (447); **Гюзелев 2001**, 82 – 84). По всяка вероятност сложната политическа игра на цар Иван Александър и лавирането между двете републики кара генуезците да се отдръпнат от неговите територии и едва десетилетие по-късно, при похода на Амедей VI Савойски срещу България да отмъстят за нанесените щети и неспазените договорености, каквито по всяка вероятност е имало през есента или зимата на 1351 г., когато българският владетел получава черноморските селища срещу изхранването на флотата на генуезкия адмирал (За събитията около похода вж. **Хинковски 2015**, 411 – 416). Факт обаче е, че в запазената документация от ковчезника на Савойския Граф – Антонио Барбери се проследява активно генуезко присъствие в Несебър и по време на похода, като не е споменат нито един венецианец (**Гюзелев 2009**, 128 – 131).

Добрата политическа игра на Марино Фалиери през 1352 г., обаче не е имала отражение само в писмото-потвърждение на цар Иван Александър. Факт е, че самото писмо е изпратено до дожа на Венеция от господин **консула на Варна** Марко Лионардо, чрез когото до Андреа Дандоло достига текстът на първата грамота от 1347 г., но през 1352 г., т. е. след като Марино Фалиери е постигнал договореностите за препотвърждаване на грамотата и евентуално основаването на венециански консулат във Варна – черноморската крепост, която ревностно пазят всички български владетели от завземането ѝ от цар Калоян до падането на България под османска власт в 1396 г. (На това мнение е и **Сакъзов 1934 – 1935**, 58). Тук прави впечатление и един факт, който ясно показва ролята на венецианският консул и като посланик и дипломатически представител, тъй като именно той е човекът, който е проводил официалната грамота на Иван Александър от 1347 г. веднага след установяването си в новосформирания консулат. Отново е неизвестно до кога тази институция и свързаните с нея лоджа и църква продължават да съществуват във Варна, но може със сигурност да се твърди, че към 1367 г. консулатът и договореностите още са били в сила, тъй като Серенисимата категорично отказва да окаже помощ на унгарския крал Лайош I Велики (1342 – 1382) при предложението му да нападне и завладее Сърбия, България и Византия. Отказът е поради факта, че Венеция има договор с тези държави, а относно България заявяват, че при „царя на българите, в чиято страна венецианските търговци и живеели и търгували в пълна безопасност“ (**Гюзелев 2000**, 11).

Ако приемем, че в отношенията между България и Генуа има съществен разрыв след 1352 г., то със сигурност този разрыв не е бил със съществени последици преди похода на Амедей VI в 1366/1367 г., тъй като в по-северните територии на България, малко над или в Дунавската делта се намира селището Килия, където според данните от документите, особено тези на нотариуса Антонио ди Понцо (**Notai Ignoti**, XVIII, №6.; **Pistarino 1971**) се намирала една от най-големите консулски дебушета на генуезците в Черно море. Само девет месеца (от август 1360 до 12 май 1361 г.) в града са засвидетелствани трима консули – Антонио де Кастро, Николаус Бранкалеонус и Бернабо де Карпина (**Pistarino 1971**, doc. 21, 31, 40, 43, 44, 45). Събитията около споровете на първите двама, както и назначаването на Бернабо де Карпина за консул ясно показва, че всяко едно от назначените на тази служба лица е било с мандат от 1 година. Проследяването на документите дава основание да заключим, че в града се намирала къщата на Генуезката комуна (*domus communis januensium eiusdem loci Chili*) (**Pistarino 1971**, doc. 31). Този дом бил неразривна част от лоджата, която по традиция била център на управлението на колонията, но и в която се раздавало правосъдие. В консулата били обособени четири банки, складове за търговия с жито и зърнени продукти, шивашки цехове. В документите са споменати голяма част от жителите на града, както и заниманията им, откриват се имената

на различни нотариуси, ковчезник, гръцка църква и около 15 представители на различни общности и народности. Не е особено ясно кога възниква и на какво се дължи толкова голямата популярност на Килия и нейния консулат (**Papacostea 1978**, 65 – 79; **Todorova 1988**, 337 – 339). Според редица учени, колонията се развива именно през периода на Войната за Проливите в резултат на отделни договорености между Генуа и Златната орда, като с течение на времето Килия изместила старата колония Вичина и привлякла към себе си близкия остров с крепост Ликостомо, където по-късно отново ще се развие консулат (**Balard 1980**, doc. 30; **Божилков, Гюзелев 2004**, 227). Важното значение на града със сигурност е свързано с важното ѝ значение към възстановяването на стария път на коприната, който генуезците откриват след договореностите, които постигат с унгарския крал Лайош I, благодарение на което започват да използват по-активно Дунав (**Papacostea 1978**, 65 – 79).

Ако приемем, че Килия е установена и получила статут на консулат непосредствено след края или в самото продължение на Войната за Проливите, само десетилетие по-късно колонията е изместена от съществуващата наблизо островна крепост Ликостомо. За периода 1373–1384 г. градът е един от най-важните подстъпи на генуезката търговия и продължава да се поддържа от Републиката с малък гарнизон до 1403 г. Най-вероятно това изместване на центъра на колонията и засилването на мястото на Ликостомо се дължи на далеч по-укрепената и сигурна крепост, предвид войната, която за близо 20 години – от 1360 до 1384/1385 година се разразила в Черноморския басейн между Лигурийската перла и „злия и непримирим враг на Генуа и всички генуезци – деспот Добротица (За отношенията на Добротица с генуезците и последващите събития вж. **Musso 1975**, 53 – 58; **Balard 1978**, 88, 409, 450; **Balard 1979**, 8 – 11; **Balard 1981**, 91 – 92; **Eskenasy 1982**, 239 – 256; **Gjuzelev 2007**, 193 – 203; **Marculet 2006**, 371 – 397; **Todorova 1982**, 111 – 118; **Гюзелев 1995**, 61 – 74; **Божилков, Гюзелев 2004**, 227 – 245 и др.). Няма да бъдат разглеждани подробно отношенията между деспота и генуезците, а ще обърнем внимание на изворовата база и данните, които имаме за острова, получил дори статут на губарнатория – единствената известна в Черноморския басейн. Не без основание е изказано предположението, че ако Килия, която като ново генуезко образование в района на Дунавската делта действа като важен търговски пункт (*burgus*), то в продължение на военните действия срещу Добротица и по-сложните икономически и военни условия, накарали генуезците а установят и наложат далеч по-солидно и високопоставено управление в *castrum Licostomo* (**Airaldi 1972**, 967 – 970). И Вичина и Килия като създадени консулски колонии не прерастват в нещо значително по-голямо, то създадената опасност кара генуезката управа да издигне колонията до маона, подобна на тази на Хиос. Самата островна крепост Ликостомо била защитена от ров и вода. Тук се намирали канцеларията на губернаторите на

острова, резиденцията на консула, която била къща с обграден двор, както и редица частни домове на назначени и изпратени от републиката специални пратеници или търговци, доминиканска и католическа църква (**Balbi-Raiteri 1973, 207**). Фактът, че до края на войната с Добротица няма ясни сведения за съдбата на Килия, дават основание на някои изследователи да твърдят, че маоната изместила крайдунавския град като той почти западнал, но фактът, че в края на XIV в. Килия отново се появява дава основание да се смята, че по-скоро Ликостомо е действал като самостоятелна маона с по-големи икономически и военни правомощия, която имала за цел да охранява и защитава крайбрежните крепости. Последното споменаване на островната крепост е в запазената Масария на Кафа от 1403 година, където са записани значителните разходи от 5015 перпера и 15 карата, които общината предоставила за крепостта Ликостомо (**San Giorgio 1307**), както и е споменат един бивш ковчезник в същия консулат – Ясорус Bontempus (**San Giorgio 1307**).

Едва в 1387 г., в договора сключен на 27 май в Пера между Генуезката република и наследникът на Добротица – Иванко. Той е първият владетел, който на 27 май 1387 г. сключил договор с генуезците (**ASG 2729, doc. 25**), като за целта изпратил свои двама специални пратеници – Коста и Чолпан (Jolpani), които в „горната зала на двореца на генуезкия подеста, между 9 и 15 часа сключили договор с казаните по-рано пратеници на Републиката. Текстът на договора отдавна е известен и коментиран в историографията (**De Sacy 1827, 65–71; Wenzel 1870, 427–479; Златарски, Кацаров 1911, 20–36; Дуйчев 1944, 185–187; Michov 1950, 69–74; Андреев, Кутиков 1960, 98–103; Basso 1990, 453–461; Basso 1994, 267–276; Гюзелев 1995, 127–132; Божилов, Гюзелев 2004, 418–419** и др). Интерес тук представлява точката, според която на добруджанския деспот са приписани задълженията за пълно покровителстване и цялостно обезщетение на генуезците, в случай на ущърб по един или друг начин, причинен в земите му, задължението да освободи генуезците, които се намират на вражеска територия, след което да ги овъзмезди, както и задължението да бъдат предоставени земя за лоджа и църква и приемането на генуезки консули (**Билярски 2010, 163**). Това е последният известен консулат, който генуезците успяват да изградят в района на Черно море. Няма данни за съдбата на консулата, както и за неговото устройство, лица живеещи в него. Известно е обаче, че до 1444 г. генуезците продължават да обитават и поддържат консулска колония в града, ако приемем тезата, че спомената в текстовете на документите Calatrea е идентична с Иванковата Калиакра, където е създадена консулската колония (**Papacostea 1997, 277–283; Атанасов 2000, 267–272**)³. Постепенно обаче, изтласкани от нашествието на османците и поради засилените нападения

³ На противоположно мнение обаче е **Марков 2010, 61–68**, според когото споменатата Calatrea най-вероятно е близката до Варна Галата.

на Молдовското княжество са ликвидирани част от по-ранните колонии на Генуезците в Северното Причерноморие. Към средата на XV в. голяма генуезка колония се намирала във Варна (Марков 2010, 61 – 68), където имаме сведения за поставянето на църква и лоджа. Нямаме обаче ясни сведения в наличните до този момент документи дали в пристанището на Загора или близката крепост Галата е бил назначен консул.

Дубровнишки сухопътни колонии на Балканите

Както бе споменато по-горе, основните интереси на двете големи италиански републики се изразяват в колонии, намиращи се по крайбрежието на полуострова. Не правят изключение и Далматинските градове, където Венецианското влияние е далеч по-засилено и културата на тези градове е доста силно повлияна от порядките в Серенисимата. Дубровник обаче съществува като самостоятелна република, макар и васална първоначално на Венеция до 1358 г., а след това на Унгарското кралство, но въпреки тази си зависимост винаги е имала възможността да взема самостоятелни решения и да сключва отделни договорености с близките държави. Така например в 1230 г. дубровничани получават от цар Иван Асен II грамотата си за свободна търговия и правото да търгуват и живеят свободно в царството му. Самата република веднага създава особен статут на своите колонии, с които да урегулира отношенията им с останалите държави, а и да има контрол върху създадените от тях колонии в полуострова. Един от първите такива документи е Статутът на града от 1272 г., Статута на митницата от 1277 г., сборникът от закони *Liber viridis* (от 1358 – 1460 г.) и *Liber Croceus* от 1460 г.), които се съхраняват в Архива на Дубровнишката република. В 1387 г. намираме първият документ, издаден на 17 декември в Решенията на Големия съвет, който урегулира отношенията и правата на консулската институция в Славония, Босна, Сърбия и България (**Reformationes** 27, f. 100r – 119r; **Николов, Гюзелев, Костова, Данова, Хинковски 2017**, 182 – 197). Това е и един от първите документи на републиката, който установява правата и задълженията на консулите, назначавани и изпращани от Републиката (**Venier 2015**, 278 – 279). Това решение напълно кореспондира с друго, взето в 1392 г. на 12 февруари, с което Големия съвет на Републиката продължава пълномощията на Ректора и Малкия съвет за назначаването на консули в Сърбия, Босна, Срем и България за още три години (**Reformationes** 29, f. 143r; **Николов, А., В. Гюзелев, Е. Костова, П. Данова, С. Хинковски 2017**, 206 – 207). На 28 ноември 1398 г. Големия съвет отново взема решение с което предоставя права на Малкия съвет за следващите пет години да назначава консули, където прецени за добре в Босна, Славония, Срем и България (**Reformationes**, f. 173v; **Николов, Гюзелев, Костова, Данова, Хинковски. 2017**, с. 219). Тези решения обаче не дават ясното разположение на консула-

тите. Според досегашните изследвания за времето XIII в. до средата на XV в. Дубровнишките консулати са били повече от 17 на брой: Мачва, Призрен, Прищина, Паша, Рудник, Спирика, Сребреница, Славония, Сърбия, Ново бърдо и др. (Venier 2015. 289 – 293). Макар София и Видин да не са включени в публикациите на сръбските и хърватските изследователи и до този момент да няма конкретен документ, който да споменава консулите в тези два града на Българското царство, не без основание можем да твърдим тяхното съществуване поради големия брой документи за тези селища, както и продължителното пребиваване в тези градове на голяма дубровнишка колония. Тази мрежа от консулати дава възможност на Рагуза да търгува свободно в земите на Балканите и да разпространява свои собствени разпоредби за правата на консулите, за правораздаването и изпълняването на допълнителни функции от страна на назначените управници по места, като цялата им дейност е строго следена и подпомагана от страна на управата в Дубровник. Може би по-нататъшни изследвания в Дубровнишкия архив ще дадат възможност да се изследва в детайли разпространението на дубровнишките колонии в българските земи, както и да се установят отделни детайли от тяхната структура и организация по места. Със сигурност обаче, техният правен статут не е бил по-различен от спуснатите официални разпореджения на Дубровнишката управа (Списаревска 1973, 76 – 93).

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Андреев, Кутиков 1960: М. Андреев, Вл. Кутиков. Договорът на добруджанския владетел Иванко с генуезците от 1387 г. (Принос към изучаването на международните договори на средновековна България). – ГСУ, ЮФ, LI, 1960, 1 – 119./M. Andreev, Vl. Kutikov. Dogovoriat na dobrudzhanskia vladetel Ivanko s genueztsite ot 1387 g. (Prinos kam izuchavaneto na mezhdunarodnite dogovori na srednovekovna Bulgaria). – GSU, YuF, LI, 1960, 1 – 119.

Атанасов 2000: Г. Атанасов, Откога, как и докога генуезците владеят Калиакра през XV в. – В: Българите в Северното Причерноморие. Т. VII. Велико Търново, 2000, 267 – 272./G. Atanasov, Otkoga, kak i dokoga genueztsite vladeyat Kaliakra prez XV v. – V: Balgarite v Severното Prichernomorie. T. VII. Veliko Tarnovo, 2000, 267 – 272.

Билярски 2010: Ив. Билярски. Фискална система на средновековна България. София, 2010./Iv. Bilyarski. Fiskalna sistema na srednovekovna Bulgaria. Sofia, 2010.

Божилев, Гюзелев 2004: Ив. Божилев, В. Гюзелев. История на Добруджа. Т. 2. Велико Търново, 2004./Iv. Bozhilov, V. Gyuzelev. Istoria na Dobrudzha. T. 2. Veliko Tarnovo, 2004.

Гюзелев 1975: В. Гюзелев. Chronikon Mesembriae (Бележки върху историята на българското Черноморие в периода 1366–1448). – ГСУ, ФИФ, LVI, 3,

1975, 147–192./V. Gyuzelev. Chronikon Mesembriae (Belezhki varhu istoriyata na balgarskoto Chernomorie v perioda 1366–1448). – GSU, FIF, LVI, 3, 1975, 147–192.

Гюзелев 1995: В. Гюзелев. Очерци върху историята на българския Североизток и Черноморието (края на XII – началото на XV век). София, 1995./V. Gyuzelev. Ochertsi varhu istoriyata na balgarskia Severoiztok i Chernomoriето (kraya na XII – nachaloto na XV vek). Sofia, 1995.

Гюзелев 2000: В. Гюзелев. Извори за средновековната история на България (VII–XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви. Т. II. Италиански, ла-тински и немски автори. София, 2000./V. Gyuzelev. Izvori za srednovekovnata istoria na Bulgaria (VII–XV v.) v avstriyskite rakopisni sbirki i arhivi. T. II. Italianski, latinski i nemski avtori. Sofia, 2000.

Гюзелев 2001: В. Гюзелев. Венециански документи за историята на България и българите от XII–XV век. София, 2001./V. Gyuzelev. Venetsianski dokumenti za istoriyata na Bulgaria i balgarite ot XII–XV vek. Sofia, 2001.

Гюзелев 2009: В. Гюзелев. 3 етюда върху Българският XIV век. София, 2009./V. Gyuzelev. 3 etyuda varhu Balgarskiyat XIV vek. Sofia, 2009.

Гюзелев 2013: В. Гюзелев. Сметководна делова писменост от българското и европейското Средновековие. София, 2013./V. Gyuzelev. Smetkovodna delova pismenost ot balgarskoto i evropeyskoto Srednovekovie. Sofia, 2013.

Дуйчев 1944: Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина. Т. II. София, 1944./Iv. Duychev. Iz starata balgarska knizhnina. T. II. Sofia, 1944.

Златарски, Кацаров 1911: В. Златарски, Г. Кацаров. Договорът на княза Иванко, син Добротичев, с генуезците от 1387. – Известия на историческото дружество, III, 1911, 17–37./V. Zlatarski, G. Katsarov. Dogovorot na knyaza Ivanko, sin Dobrotichev, s genueztsite ot 1387. – Izvestia na istoricheskoto druzhestvo, III, 1911, 17–37.

Марков 2010: Н. Марков. За генуезкото присъствие във Варна в края на XIV – началото на XV век. (Бележки за един надгробен надпис от Археологическия музей в Истанбул). – ИНИМ, XXII, 2010, 61–68./N. Markov. Za genuezkoto prisastvie vav Varna v kraя na XIV – nachaloto na XV vek. (Belezhki za edin nadgroben nadpis ot Arheologicheskia muzey v Istanbul). – INIM, XXII, 2010, 61–68.

Николов, Гюзелев, Костова, Данова, Хинковски 2017: Ал. Николов, В. Гюзелев, Костова, П. Данова, С. Хинковски. Дубровнишки документи за историята на България и българите XIII–XV в. Т. I. (1230–1403 г.). София, 2017./Al. Nikolov, V. Gyuzelev, E. Kostova, P. Danova, S. Hinkovski. Dubrovnishki dokumenti za istoriyata na Bulgaria i balgarite XIII–XV v. T. I. (1230–1403 g.). Sofia, 2017.

Николов, Иванов, Дюлгеров, Хинковски, Йорданов 2019: Ал. Николов, В. Иванов, Н. Дюлгеров, С. Хинковски, К. Йорданов. Западната експанзия на Балканите: Италианските морски републики и военно-монашески ордени XII–XV в. (под печат)/Al. Nikolov, V. Ivanov, N. Dyulgerov, S. Hinkovski, K.

Yordanov. Zapadnata ekspanzia na Balkanite: Italianskite morski republiki i voenno-monasheski ordeni XII – XV v. (pod pečat).

Сакъзов 1934–1935: Ив. Сакъзов. Стопанските връзки на България с чужбина през XIV в. – ГСУ, ЮФ, XXX, 7, 1934–1935 (отделен отпечатък), 4–100./Iv. Sakazov. Stopanskite vrazki na Bulgaria s chuzhbina prez XIV v. – GSU, YuF, XXX, 7, 1934–1935 (otdelen otpechatak), 4–100.

Списаревска 1973: И. Списаревска, За правния режим на дубровнишките колонии в българските земи под османска власт (XV–XVI в.). – ИПр, XXIX, 2, 1973, 76–93./I. Spisarevska, Za pravnia rezhim na dubrovnaishkite kolonii v balgarskite zemi pod osmanska vlast (XV–XVI v.). – IPr, XXIX, 2, 1973, 76–93.

Тодорова 1982: Е. Тодорова. Вичина. – В: Български средновековни градове и крепости. Т. I. Крепости по Дунав и Черно море. София, 1982, 218–228./E. Todorova. Vichina. – V: Balgarski srednovkovni gradove i kreposti. T. I. Kreposti po Dunav i Chernomore. Sofia, 1982, 218–228.

Тодорова 1982: Е. Тодорова. Отношенията на Добротица с генуезците. – В: Средновековна България и Черноморието (сборник доклади от научната конференция – Варна, 1980 г.). Варна, 1982, 111–118./E. Todorova. Otnosheniyata na Dobrotitsa s genueztsite. – V: Srednovkovna Bulgaria i Chernomoriето (sbornik dokladi ot nauchnata konferentsia – Varna, 1980 g.). Varna, 1982, 111–118.

Хинковски 2015: С. Хинковски. Генуезкото участие в похода на граф Амедей VI Савойски срещу България (1366–1367 г.). – Bulgaria Mediaevalis, 6, 2015, 411–416./S. Hinkovski. Genuezkoto uchastie v pohoda na graf Amedey VI Savoyski sreshtu Bulgaria (1366–1367 g.). – Bulgaria Mediaevalis, 6, 2015, 411–416.

Хинковски 2017: С. Хинковски. Имало ли е генуезки консулат в Несебър през втората половина на XIV в.? – В: Изследвания в памет на проф. Георги Бакалов (1943–2012). София, 2017, 328–335./S. Hinkovski. Imalo li e genuezki konsulat v Nesebar prez втората polovina na XIV v.? – V: Izsledvania v pamet na prof. Georgi Bakalov (1943–2012). Sofia, 2017, 328–335.

Airaldi 1972: G. Airaldi I Genovesi a Licostomo nel sec. XIV. – Studi medievali, 3 serie, XIII.

ASG 2729: Archivio Segreto, Materie politiche 2729.

Astuti 1978: G. Astuti. Le colonie genovesi del Mar Nero e i loro ordinamenti giuridici. – In: Studi in Memoria di F. Melis. t. I. Roma, 1978, 301–336.

Balard 1978: M. Balard. La Romanie génoise, I (Atti Societa Ligure di Storia Patria, XVIII, 1). 1978.

Balard 1980: M. Balard. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzò, 1360. Paris, 1980.

Balard 1981: M. Balard. Notes sur les ports du bas-Danube au XIVe siècle. – Südost-Forschungen, t. 38, 1979, 8–11.

Balard, Otten Froux, Laiou, 1988: M. Balard, C. Otten Froux, A. Laiou. Les Italiens à Byzance. Paris 1988.

Balbi, Raiteri 1973: G. Balbi, S. Raiteri. Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo (sec. XIV). Genova, 1973.

Basso 1990: E. Basso. Il trattato con il principe Ivano e la diplomazia genoveze nel Mar Nero alla fine del '300. – Atti dell'Accademia Ligure di scienze e lettere, XLVII (1990), 453–461.

Basso 1994: E. Basso. Genova: Un Impero sul mare. Genova, 1994.

Bertolotto 1898: G. Bertolotto. Nuova serie di documenti sulle relazioni di Genova con l'impero bizantino. – Atti di Società Ligure, t. XXVIII, 1898.

Codice Trevisano: ASV – Codice Trevisano a. 1415–1418, c. 497 (446).

Čremošnik 1929: G. Čremošnik, Dubrovački konzulati u Srbii do Dušanovog vremena. – Гласник земаљског музеја Босни и Херцеговини. Свезка за историју и Етнографију, год. XLI, 1929, свезка 2, 7–94./G. Čremošnik, Dubrovački konzulati u Srbii do Dušanovog vremena. – Glasnik zemaljskog muzeja Bosni i Hercegovini. Svezka za historiju i Etnografiju, god. XLI, 1929, svzeka 2, 7–94.

De Sacy 1824: S. De Sacy. Memoire sur un fraté fait entre les Génois de Pera et un prince des Bulgares. – In: Histoire et Mémoires de l'Institut royal de France. Académie des Inscriptions et Belles Lettres, T. VII, Paris, 1824, 319–326.

De Sacy 1827: S. De Sacy. Pièces diplomatiques tirees des archives de la république de Genes. – In: Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du roi et autres bibliothèques, XI, Paris, 1827, 65–71.

Eskenasy 1982: V. Eskenasy. Notes concernant l'histoire du litoral oust de la Mer Noire: Dobrotich et ses relations avec Génes. – Revue roumaine d'histoire, 21, 2, 1982, 239–256.

Genova 1984: Genova e la Bulgaria nel Medioevo (Collana Storica di fonti e studi, v. 42). Genova, 1984.

Giustiniani 1854: Giustiniani. Annali de la Repubblica di Genova. v. 1. Genova, 1854.

Gjuzelev 2007: V. Gjuzelev. Magnificus dominus Dobrotitza – pravus et crudelis inimicus Communis Ianuae et omnium Ianuensium. – In: Byzantina Mediterranea: Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag. Wien 2007, 193–203.

Irecek 1923: K. Irecek. Istorija Srba. Prev. J. Radonić. Knj. III. Beograd, 1923.

Jacoby 1994: D. Jacoby. Italian privileges and trade in Byzantium the Fourth Crusade: a reconsideration, Anuario de estudios medievales, 24, 1994, 349–357.

Liber Gazariae: ASGe – Manoscritto membranaceo III (Liber Gazariae).

Lopez, Raymond 1955: R. Lopez, I. Raymond. Medieval Trade in the Mediterranean World. Illustrative Documents. New York, 1955.

Marculet 2006: V. Marculet. Conflictul dobrogeano-genovez (1360–1387) – componentă a luptei pentru supremație în bazinul vest-Pontic din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. – Pontica, 39, 2006, 371–397.

Melis 1972: F. Melis. Documenti per la storia economica dei secoli XIII – XVI. Firenze, 1972.

Michov 1950: N. Michov. Contribution á l'histoire du commerce de la Turquie et la Bulgarie. III. Svichtov, 1950.

Mitić 1973: I. Mitić. Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika. Dubrovnik, 1973.

Musso 1975: G. Musso. Navigazione e Commercio Genovese con il Levante nei documenti dell'Archivio di Stato di Genova (Secc. XIV – XV). Roma, 1975.

Notai Ignoti XVIII: ASGe, Notai Ignoti, XVIII, № 6.

Notai Ignoti, busta XV: ASGe – Notai Ignoti, busta XV, № 8.

Papacostea 1978: Ş. Papacostea. De Vicina a Kilia: Byzantins et génois aux bouches du Danube au XIVE siècle. – Revue des études sud-est eurpéenes, XVI, 1, 1978, 65 – 79.

Papacostea 1997: Ş. Papacostea. Genovezii la Caliacra. Un document ignotal. – Pontica, XXX, 1997, 277 – 283.

Pistarino 1971: Pistarino, G. Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzó (1360 – 1361). Bordighera 1971.

Pistarino 1988: G. Pistarino. Genova e i Genovesi nel Mar Nero (XII – XV s.). – Bulgaria Pontica Medii Aevi, II, Sofia, 1988, 27 – 85.

Puente 1930: J. I. Puente. The Nature of Consular Establishment. – University of Pennsylvania Law Review and American Law Register, Vol. 78, No. 3 (Jan., 1930), 321 – 323.

Reformationes 27: DAD – Reformationes 27 (a. 1386 – 1388)

Reformationes 29: DAD – Reformationes 29 (a. 1390 – 1392), f. 143r.

Reformationes 31: DAD – Reformationes 31 (a. 1397 – 1399).

San Giorgio 1307: ASG, San Giorgio, salsa 34/590, 1307.

Todorova 1988: E. Todorova. The Genoese and the Danube river. – In: Bulgaria Pontica 2, Sofia, 1988, 333 – 349.

Venier 2015: Venier, G. Konzuli i konzularna služba Dubrovnika (Komune) i Dubrovačke republike u Balkanskom zaleđu (XII. – XV. st.). – Zagrebačka pravna revija, svezak 4, br. 3 (2015), 275 – 276.

von Falkenhausen 1998: V. von Falkenhausen. Il commercio di Amalfi con Constantinopoli e il Levante nel secolo XII. – In: Amalfi, Genova, Pisa e Venezia. Il commercio con Constantinopoli e il vicino Oriente nel secolo VII. Pisa, 1998, 19 – 39.

Wenzel 1870: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Ed. G. Wenzel, VIII (1261 – 1272), Pest, 1870.